

Fonologisk opmærksomhed

Når vi lytter og taler, er vi opmærksomme på sprogets mening snarere end på sprogets lyde. For at lære at læse er det vigtigt, at eleverne også lærer at være opmærksomme på sprogets lyde. Det er nødvendigt for at forstå, hvordan talen bliver repræsenteret i skriften. Ordblinde børn har brug for særlig støtte til at udvikle denne fonologiske opmærksomhed.

Demonstrer hvordan korte sætninger kan opdeles i individuelle ord, f.eks. "frøer spiser myg," og vis med brikker, kort eller andre hjælpemidler, hvordan sætningen består af tre ord, og vis hvilken betydning rækkefølgen af ordene har. Brug hjælpemidler til at lave sætninger, lege med hvert ord og sætte dem i rækkefølge.

Udvikl elevernes opmærksomhed på enkelte ords lydsammensætninger ved at bede dem klappe stavelser, opdele ord i betydningsenheder, f.eks. skole-taske og tal om sammensætningen. Lad eleverne lytte til- og udforme rim.

Leg med ord, stavelser og rim er forholdsvis lette fonologiske aktiviteter. Set i et udviklingsforløb, kommer udvikling af opmærksomhed på fonemet herefter som en grundlæggende faktor for læsning og stavning.

Krav til underviseren

Undervisning i fonologisk opmærksomhed kan tilpasses alle aldersgrupper. Grundopgaverne kan ikklædes alderssvarende pædagogiske rammer, og man kan supplere med billedmateriale eller bogstaver til at støtte lydene.

Undervisningen forudsætter dog, at underviseren:

- kender fonemerne
- kender forholdet mellem bogstav og lyd
- har velegnet ordmateriale (lydret materiale)
- kender forskellige øvelser i fonologisk opmærksomhed
- tager udgangspunkt i det talte sprog og glemmer stavemåden (ortografien)

Øvelser i fonologisk opmærksomhed

Når man ikke er vant til at arbejde med sproglyde, er selv ganske simple opgaver krævende. De kræver, at man skifter perspektiv fra ordenes betydning til deres lydlige form. Når man vælger ordmateriale til øvelser i fonologisk opmærksomhed er der følgende vigtige forhold at tage hensyn til:

- Lydenes tilgængelighed. Konsonantlyde, der indgår som dele af klynger (fx /sl/- i 'slå'), er svært tilgængelige. Lyde, der er meget lidt kraft på, fx /h/, eller som kan være svære at

artikulere adskilt, fx /b/ og /g/, er mindre tilgængelige at arbejde med. Eksempler som /m/, /s/, /l/ og vokaler i standardudtalen er lettere at arbejde med.

- Ordenes lydlige opbygning. Man er sikker på, at ordene rimer, når de skal. Man er sikker på, hvilke lyde der rent faktisk kan høres. Man ser bort fra ordenes ortografi (stavemåden).
- Ordlængde. 3 lyde er rigeligt for en begynder (/s/-/o/-/l/), 6 er fint for en øvet (/m/-/i/-/k/-/a/-/d/-/o/).

Eksempler på øvelser

Hjælp eleverne med at udvikle forståelse for de abstrakte sproglyde. Progressionen i opgaverne må planlægges nøje efter elevernes udvikling. Sørg for at eleverne får støtte, når de skal begynde på en ny opgave.

Sig fx en sproglyd eller vis en artikulation for at lave sproglyden, og lad eleverne producere sproglyden. Formuler gerne en strategi for en given sproglyd. Lav mange eksempler. Mind eleverne om, at anvende strategien og tilføj flere eksempler efterhånden. Når eleverne mestrer strategierne, så skal den direkte lærerstøtte mindskes og erstattes af flere øvelser og udfordringer.

- Syntese: /b i l/ Eleven trækker lydene sammen til et ord
- Analyse: ”sol” Eleven deler ordet op i enkeltlyde
- Subtraktion: Hvilket ord får man, hvis man trækker /m/ fra ordet ”mur”?
- Addition: Hvilket ord får man, hvis man sætter /b/ foran ordet ”ur” eller foran ”ruge”?
- Forlydsanalyse: Find ord, der begynder med samme lyd som i ordet ”nabo”.
- Onset/rime (onset = alle lyde indtil første vokal, rime = første vokal og resten): I ordet ”mad” er /m/ onset og /ad/ rime. Udskift onset og dan andre ord med rimdelen /ad/. /bad/, /fad/, /blad/, /glad/. Hvad med /flad/?
- Reversaløvelser: /l å s/ Hvilket ord bliver det til, hvis man sætter den sidste lyd først? Hvilket ord får man, hvis man bytter rundt på første og sidste lyd i ordet?

Giv undervisning i fonemopmærksomhed højeste prioritet og knyt så bogstaver til. Der skal være rige, hyppige, korte og sjove muligheder for at arbejde med fonemopgaver.

Fonemopmærksomhed er nødvendigt for at lære at læse, men det er ikke nok. Det skal kobles med undervisning og øvelser i at lære sammenhængen mellem bogstaver og lyde og udlede forståelse af teksten.